

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ Γ. ΚΟΡΡΕ

Βοηθού Σπουδαστηρίου Λαογραφίας

ΕΠΙΒΙΩΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΪΚΗΝ ΜΑΣ ΤΕΧΝΗΝ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ*

Ἡ παραδοσιακὴ κατὰ τόπους ἐνδυμασία, παρουσιάζουσα μεγάλην ποικίλιαν τόσον εἰς τὴν γενικὴν μορφήν αὐτῆς ὅσον καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας, διακρίνεται γενικῶς εἰς πεδινὴν—γεωργικὴν, ὄρεινὴν—ποιμενικὴν, ἀστικὴν, νησιωτικὴν¹. Περαιτέρω γίνεται διάκρισις εἰς καλοκαιρινὴν—χειμερινὴν, καθημερινὴν—γιορτινὴν—νυφικὴν.

Πολλὰ στοιχεῖα αὐτῆς, παρ' ὅλον ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἐμφανὲς ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀποτελοῦνται ἐκ τμημάτων, τινὰ τῶν ὁποίων ἔχουν ἀρχαιοτάτην καταγωγὴν². Καθὼς γενικῶς πιστεῦεται, εἰς τινὰς ἀποκλεισμένας, ὄρεινάς ἰδίᾳ περιοχὰς ἡ παλαιὰ ἐνδυμασία οὐδέποτε ἐξέλιπεν³.

Ἐν πρώτοις ὁ χιτῶν καὶ τὸ χειριδωτὸν ἱμάτιον, σχετιζόμενα μετὰ τῆς ἀμφιέσεως καὶ κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους⁴, ἐπιβιώνουν καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὅτε οἱ συγγραφεῖς τῶν πρώτων μεταχριστιανικῶν αἰώνων⁵ συχνάκις ὁμιλοῦν περὶ χιτῶνων καὶ ἱματίων, συνδέονται δὲ ἀμέσως πρὸς τὸ ποκάμισο⁶ τῆς ἑλληνικῆς φορεσιᾶς.

* Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ τὴν πρώτην προσπάθειαν μιᾶς ἀπλῆς ἐπισημάνσεως στοιχείων τινῶν ἐπιβιούντων ἐκ προγενεστέρων χρόνων· ἄλλα εἰδικότερα θέματα θὰ θιγούν εἰς ἄλλας μελέτας. Κ. Κορρέ. 1972.

1. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἡ Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη. Ἀθῆναι 1955, σελ. 23-24.

2. S. MARINATOS, Kleidung-Haar und Barttracht ἐν Archaeologia Homericā, Göttingen 1967, σελ. Α 53.

3. MYRES, Who were the Greeks (1930), σελ. 402 κ. ἑξ.

4. S. MARINATOS, Kleidung, ἔ.ἄ. σελ. Α54.

5. Κατὰ τὸν Κυρήνην Συνέσιον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ οἱ ἔμποροι ἐκόμιζον εἰς Ἀφρικὴν «στολὰς Ἀττικουργεῖς» P G, 66, 1380. Ἦδη εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἀπαντᾷται ἡ λέξις ἐπικάμισον Εὐστ. Π. 1282, 36, 38. Π 1428. 48. Πρόδρομος «σὺ ἥλθες ἀνυπόδητος καὶ δίχα ἐπικαμίσου» PPr III, 89.

6. Γ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Παρατηρήσεις ἐπὶ ἐνδυμάτων τινῶν κατὰ τὴν πρώτην Βυ-

Ἐκ τοῦ ἀρχαίου χιτῶνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτίθετο ζώνη, σχηματίζονται κανονικαὶ λεπτὰι πτυχαί, προερχομένης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ τῆς πολυπτυχοῦ ἀνδρικήs φουστανέλλας¹, τῆς ὁποίας ὅπωςδὴποτε ἡ ἐξέλιξις διήλθεν ἐκ ποικίλων σταδίων καὶ φάσεων. Κατὰ τινὰς πάντως τὸ γλυκὺ κλίμα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠνύνησεν μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν τοῦ χιτῶνος καὶ ἡ φουστανέλλα προήλθεν μᾶλλον ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς στρατιωτικῆς στολῆς, ὅπου ὁ χιτὼν πτυχοῦται ἐκτεινόμενος μέχρις ὑπεράνω τῶν γονάτων, τῆς μετατροπῆς ταύτης ὀφειλομένης εἰς τὸ ψυχρὸν κλίμα τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς βορειοδυτικῆς Εὐρώπης².

Ἡ καταγωγή ἐκ τοῦ ἀρχαίου χιτῶνος εἶναι σαφεστερά εἰς τὴν φορεσίᾳ τῶν χωρικῶν τῶν Μεγάρων (εἰκ. 1) ὅπου τὸ πλατὺ ἔως τὸ γόνυ ποκάμισο σφίγγεται εἰς τὴν μέση μετὰ τὸ ζωνάρι καὶ σχηματίζει πτυχὰς ὡς ἐκεῖναι τῆς φουστανέλλας.

Κ Α Π Π Α

Ὁ ἀνδρικός ἐπενδύτης, ἦτοι ἡ κάππα καὶ ἰδίᾳ ἡ φλοκάτα³, ἐνθυμίζει τὰς Ὀμηρικὰς περιγραφάς, τὰς μαλλωτὰς δοράς ἢ διφθέρας καθὼς καὶ τὴν χλαίνην οὐλην⁴ καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν κατανόησιν παρομοίων ἐνδυμάτων ἀπεικονιζομένων ἐπὶ ἔργων τέχνης, ὅπως π.χ. τοῦ ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ ἀγγείου τῶν Δικμητήρων⁵, περιφήμου ρυτοῦ ἐκ σσεατίτου προερχομένου ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐπαύλεως τῆς Ἀγίας Τριάδος, ΥΜΙ (1550/1500), ὁ ὁποῖος παριστᾷται φορῶν ἐπενδύτην εὐρυνόμενον πρὸς τὰ κάτω ἀκριβῶς ὅπως ἡ «λαγγιολωτή» φλοκάτα τῶν Αἰτωλῶν⁶.

ζαντινὴν περίοδον. ΕΠΕΤΗΡΙΣ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, Τόμ. 19ος 1955-1957. Ἀθῆναι 1958, σελ. 3-28. Ἀννης ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ, Τὰ Κοπτικά ὑφάσματα τοῦ ἐν Ἀθῆναις Μουσείῳ Κοσμητικῶν Τεχνῶν, Ἀθῆναι, 1932, σελ. 643-636.

1. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἡ Ἑλληνικὴ λαϊκὴ Τέχνη, Ἀθῆναι 1955, σελ. 26. *Lettres sur la Morée et les îles de Cérigi, Hydra et Zante*, par A.L. Castellan. Paris 1808, σελ. 17. Κ. Σιμπούλου, Ξενοὶ ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα, Β', Ἀθήνα 1973, σελ. 658.

2. Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ, Ἡ φουστανέλλα, Λαογραφία, ΙΕ' 1953, σελ. 238-247.

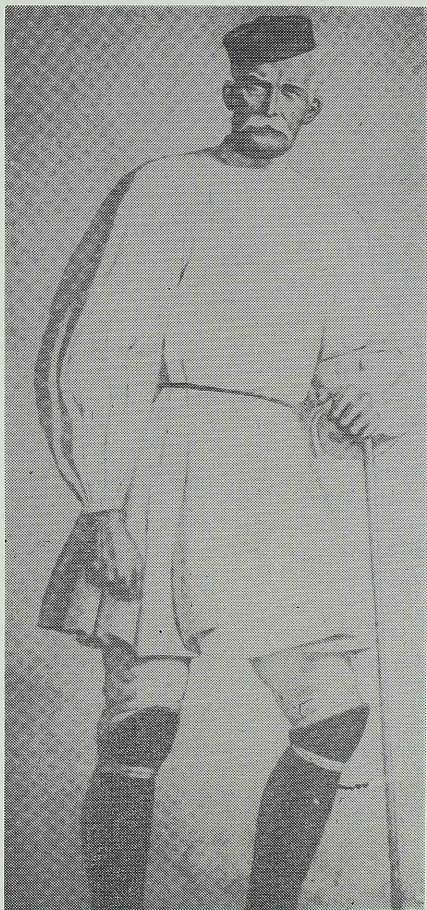
3. Δημ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Πῶς ὑφαίνονται καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί, Ἀθῆναι 1927, σελ. 69.

4. X 493 Ω 646 ξ 460.

5. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ἔ.ἀ. σελ. Α 58 βλ. καὶ βιβλιογραφίαν Γ. Μέγα ἐν Λαογραφία ΚΖ', 1971, σελ. 355-359.

6. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1959, πίν. 103.

6. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, ἔ. ἀ. σελ. 69.

Είκ. 1. Χωρικός Μεγάρων

Τὸ μεϊντάνι, ἡ φέρμελη καὶ τὸ σελάχι, ἐξαρτήματα τῆς ἀνδρικῆς φορεσιᾶς, χρυσοκεντημένα ὑπὸ ὁμάδων χρυσοκεντητῶν¹, τῶν συρμακέσιδων, ἐνθυμίζουν διακεκοσμημένους ἀρχαίους θώρακας.

Εἰς τὰ συρμακέσικα² κεντήματα ὁ διάκοσμος ἐκτελεῖται μετὰ χρυσῆς κλωστής, ἡ ὁποία «καρφώνεται» διὰ μετάξης εἰς τὴν καλὴν ὀψιν τοῦ ὑφάσματος, καλύπτει δὲ ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν, ὥστε δὲν δύναται νὰ διακριθῇ τὸ εἶδος αὐτοῦ.

Τὸ δερμάτινο ἀργυροκέντητο ἢ χρυσοκέντητο σελάχι, ὅπου ἐτοποθετοῦντο τὰ ὅπλα τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἐνθυμίζει ἐκπληκτικῶς τὸν ἀρχαῖον ζωστήρα. Παρ' Ὀμήρῳ³ ζώννυσθαι σημαίνει ὀπλίζεσθαι, ἐνῶ ζώννυσθαι, ζώνην κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους⁴ κατέληξε νὰ σημαίνει ἀναλαμβάνειν ἀξίωμα καὶ ἀντιθέτως τὸ ἀποβάλλειν ταύτην ἐδήλου τὴν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος ἔκπτωσιν.

Τὸ Κρητικὸ ζιπόνι⁵ καλύπτει σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ χρυσᾶ κεντήματα, λόγῳ δὲ τοῦ φόρτου ἀκριβῶς τοῦ κεντήματος ἐκλήθη χρυσοζίπονο. Τὸ χρυσοζίπονο ὁμοιάζει πρὸς τὸ περικόρμιον τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν ἀπὸ μακροῦ ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ ἐξ ἀναλόγων παραστάσεων ἐπὶ σφραγιστήρων ἐκ χρυσοῦ ἢ ἡμιπολυτίμων λίθων. Ἀκόμη τὸ ζιπὸνι μὲ τὴν ποδιά καὶ τὴν πρὸς τὰ κάτω ἐδρυνομένην ἢ ἴσια φοῦστα ἐνθυμίζει πῆλινα εἰδώλια τῆς Μινωικῆς Κρήτης προερχόμενα ἐκ πλείστων ὄσων τόπων⁶ κυρίως δὲ ἐκ τῶν ἱερῶν κορυφῆς (Πετσοφᾶ, Πισκοκέφαλον) τὰ ὁποῖα εἶναι

1. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ραπτάδες—Χρυσοραπτάδες καὶ καποτάδες. Ἀθήνα, 1960, σελ. 449.

Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἡ Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη, σελ. 29.

Κ. ΦΑΛΤΑ-ΙΤΣ, Καποτάδες, τερζήδες καὶ καζάζηδες, Ἑλληνικά Γράμματα, Γ 1/1928 σελ. 69-72.

2. Τὰ ὑφαινόμενα χρυσοκέντητα ἐνδύματα ἐκαλοῦντο συρματέινα ἢ συρμαλέινα (βλ. EBERSOLT, Les arts somptuaires de Byzance, σελ. 118), νῦν δὲ συρμακέζικα (ἐκ τῶν χρυσῶν νημάτων τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο σύρματα κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὀνομασία σωζομένη ἐν Κρήτῃ, Πανόρμω καὶ Οἰνί τοῦ Πόντου). παρὰ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Β Β Π Β, II Ἐν Ἀθήναις 1948, σελ. 26. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Τὰ χρυσοκλαβαρικά—συρματέινα—συρμακέσικα κεντήματα. Mélanges Octave et Melpo Merlier, II, σελ. 449. Περὶ σύρματος ἰδὲ Heyd, Histoire du Commerce du Levant 2, 676

3. Λ. 15.

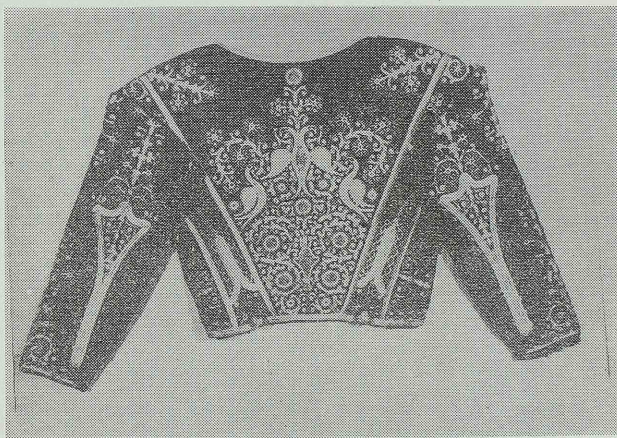
4. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Β Β Π Β, II, σελ. 52.

5. Εὐαγγ. ΦΡΑΓΚΑΚΗ, Ἡ Κρητικὴ Φορεσιά, Ἀθήνα 1960, τόμ. 2ος, σελ. 39-40.

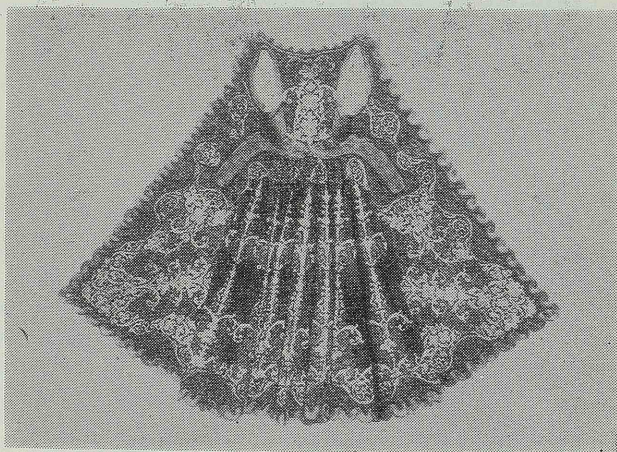
6. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ—HIRMER, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, Ἀθήναι 1959, εἰκ. 17. S. MARINATOS, Kleidung ἐν Archaeologia Homerica. Göttingen 1967, σελ. A 29, εἰκ. a, b.

MATZ, Kreta—Mykene—Troja⁵, Stuttgart 1962, πίν. 23, 60, 61.

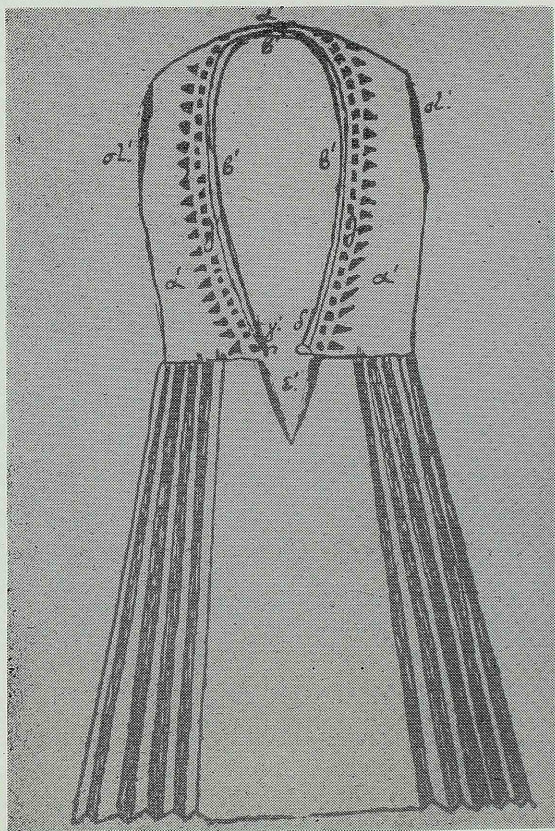
Ch. ZERVOS, L' Art de la Crète. Paris 1956 εἰκ. 224, 228, 248-249, 414-417.

Εικ. 2. Κοντογούνι Κερκύρας. 19ος αϊ. Μουσείον Λαϊκής Τέχνης.

Εἰκ. 3. Πυρπιρὶ Ἰωαννίνων. Μουσεῖον Λαϊκῆς Τέχνης.

Εικ. 4. Μαλλινοφούστανο Εύρωτανίας

ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος, διότι ἐκτὸς τῆς καλλιτεχνικῆς τῶν ἀξίας εἶναι καὶ δηλωτικά τοῦ συρμοῦ τῆς ἐποχῆς.

Ἀκόμῃ ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ περίφημοι ποδόγυροι τοῦ Κρητικοῦ ποκαμίσου μὲ τὴν φαντασμαγορικὴν¹ ἀποθέωσιν τοῦ ἄνθους καὶ τοῦ πτηνοῦ μᾶς ἐνθυμίζουν ἐντόνως τὸν χαρακτῆρα τῆς Μινωικῆς φυλῆς, τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως. Καὶ ὁ Μινωικὸς γρῦν ἐπιβιώνει εἰς πετσέτες τῆς Κρήτης. Πετσέτα μὲ γρύπους ἐπεσήμανα καὶ ἐφωτογράφησα ἐν ἔτει 1971 ἐν τῷ παλαιοπωλείῳ Κίμωνος Χρυσάκη ἐν Ἑρακλείῳ.

Τὴν ἐπίδρασιν λόγφ μιμήσεως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, τῶν παλαιότερων τούτων στοιχείων ἀποδίδω εἰς τὰ τυχαῖα, κυρίως ἀρχαιολογικά, εὐρήματα, τὰ ὅποια ἀσφαλῶς ἐπηρέασαν τὴν ἐξέλιξιν τῶν κεντημάτων καὶ τῆς φορεσιᾶς. Εἰς τὴν γραμμὴν αὐτὴν εὐρίσκεται πιθανῶς ἡ ἐρμηνεία τὰ τῆς διακοσμῆσεως τῶν ὠραίων ζιπουνιῶν τῆς Κερκύρας² (εἰκ. 2) ὅποια γέμουν Κρητο—Μυκηναϊκῶν θεμάτων (μοτίβων), τὰ ὅποια ἐκεῖθεν μεταπήδησαν εἰς τὴν γειτονικὴν Ἑπειτον, κοιτίδα πολλῶν μορφῶν τῆς Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Τέχνης, ὅπου ἡ χρυσοκεντητικὴ Τέχνη τῶν Ἰωαννίνων μᾶς ἔδωκεν ἀριστουργήματα ἐξωτερικῶν ἐπενδυτῶν—πυρπιῶν—(εἰκ. 3), εἰς τοὺς ὁποίους κυριολεκτικῶς ἀποθεοῦνται ἡ σπεῖρα, ὁ ρόδαξ καὶ τὸ προσφιλὲς εἰς τοὺς Μυκηναίους θεῖα τῆς «ρακκέτας».

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ μαλλινοφούστανο τῆς Εὐρυτάνας³ (εἰκ. 4), τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ὁποίου σχηματίζει, ἐκτὸς τοῦ προσθίου τμήματος, κανονικὰς πτυχώσεις. Τὸ πανωκόρμι κατασκευάζεται ἐκ διαφορετικῆς ποιότητος ὑφάσματος ἀπὸ ὅτι ἡ φούστα. κατασκευάζεται πρῶτα, πτυχοῦται καὶ μετὰ ἐνοῦται πρὸς τὸ πανωκόρμιον ὅπερ μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσωμεν καλύτερον τὴν ἀμφίεσιν πολλῶν Κρητο—Μυκηναίων κυριῶν, ὅπως τὰς γνωρίζομεν ἐκ τοιχογραφιῶν ὡς καὶ εἰδωλίων ἐξ ἐλέφαντος καὶ φαγεντιανῆς, ὅπου σαφῶς ἔχομεν χρησιμοποίησιν διαφορετικῶν ὑφασμάτων. Καὶ τὸ ἐμπρόσθιον

1. Π. ΖΩΡΑ. Χρωματιστὰ Κεντήματα, Νεοελληνικὴ Χειροτεχνία, Ἀθῆναι 1969, εἰκ. 175. Π. ΖΩΡΑ, Κεντήματα καὶ κοσμήματα τῆς Ἑλληνικῆς Φορεσιᾶς, Ἀθῆναι 1966, εἰκ. 9—10. Περί τῶν Κρητικῶν κεντημάτων γενικῶς εἰς τέ: Α. J. B. MACE, Mediterranean and Near Eastern Embroideries, I, London 1935, σελ. 32-33. Loisa BELLINGER, Κρητικὰ κεντήματα τῆς Συλλογῆς τοῦ Μουσείου Ὑφαντῶν τῆς Washington, Κρητικὰ Χρονικά Δ', 1950, σελ. 264-267.

2. Π. ΖΩΡΑ, Κεντήματα ἔ. ἀ. εἰκ. 9-10. H. FURUMARK, The Mycenaean Pottery, Stockholm 1941, σποράδην. Α. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, Νεοελληνικὴ Χειροτεχνία, ἔ. ἀ. εἰκ. 188. 189. Π. ΖΩΡΑ. ἔ. ἀ. εἰκ. 188, 189. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἑλληνικὰ Κεντήματα, Μεσογειακὰ κεντήματα καὶ κεντήματα Ἑγγὺς Ἀνατολῆς, Ἑπειρωτικά, I' (19365), σελ. 289-295.

3. Δημ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, ἔ. ἀ., σελ. 84-86.

Εικ. 5. Κεφαλόδεσμος Ρουμλουκίου

Εἰκ. 6. Ρουμλούκι. Δέσιμο κεφαλοδέσμου

ἀπτύχωτον τμήμα τῆς φούστας ὁμοίως ἔχει παράλληλα ἐκ τῆς ἀρχαίας τέχνης.

ΚΕΦΑΛΟΔΕΣΜΟΣ ΡΟΥΜΛΟΥΚΙΩΤΙΚΟΣ.

Ἐκ τῶν γυναικείων ἐνδυμασιῶν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ εἰς Ρουμλούκι¹ φορουμένη. Ἡ λέξις σημαίνει τὸν τόπον τῶν Ρωμαίων «Rum-luk». Πρόκειται περὶ πεντήκοντα περίπου χωρίων περὶ τῆς Θεσσαλονίκης κειμένων. Ἰδιαίτεραν πρωτοτυπίαν παρουσιάζει ὁ κεφαλόδεσμος, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι συνεχίζει παλαιοτάτην παράδοσιν ἀναγομένην πιθανῶς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁμοιάζει δὲ ἐκπληκτικῶς πρὸς ἀρχαίαν περικεφαλαίαν². (εἰκ. 5). Κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν διασώζει ὁ Πολίτης³ εἰς τὰς Παραδόσεις του, ὁ Ἀλέξανδρος ἐτιμώρησε τοὺς ἄνδρας τῆς περιοχῆς διὰ τὴν δειλίαν των καὶ ἔδωκε τὰς περικεφαλαίας εἰς τὰς ἐπιδειξάσας ἐξαιρετικὴν γενναϊότητα γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ὥραν τῆς μάχης δὲν ἔπαυσαν νὰ μεταφέρουν ὕδωρ διὰ νὰ βοηθήσουν τὸν στρατόν.

Ὁ πρωτότυπος κεφαλόδεσμος τῶν γυναικῶν τοῦ Ρουμλουκίου, τὸ κατσοῦλι (εἰκ. 6), ὅπως τοπικῶς ὀνομάζεται, διασώζει τὴν ἐξαιρετικῶς ἐπιβλητικὴν μορφήν ἀρχαίου κράνους εἰς τὸ ὁποῖον προσηρμόζετο ὁ λόφος⁴.

Τὸ σκουτί, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται ἀνάμεσα εἰς τὸ μαφέσι προσδίδον σκληρότητα, ἐνθυμίζει τὸ γεῖσον τοῦ ἀρχαίου κράνους, ἐνῶ τὸ μαγλίκι, τὸ ὁποῖον δένεται ἄλλοτε κάτω ἀπὸ τὴν σιαγόνα καὶ ἄλλοτε ἀνασηκῶνεται πρὸς τὰ ἄνω, ἐνθυμίζει τὰς εἰς τὸ κράνος προσηρμωσμένας παραγναθίδας, αἱ ὁποῖαι ἤτο δυνατόν νὰ ἀναβιβάζωνται προστατεύουσαι τὰς σιαγόνας, ἐνῶ ἡ περιστέρα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ περιωχένιον τοῦ κράνους.

Τὸ κυρίως κατσοῦλι, ἐνθυμίζον τὸν ἀρχαῖον κρωβύλον⁵, διακοσμεῖται μετὰ μικρῶν θυσάνων ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ αὐχένος ὡς ἵππουρις τοῦ κράνους. Ἐνίοτε τοποθετοῦνται θύσανοι καὶ εἰς τὰς

1. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ Τέχνη, Τρίκερι, Ρουμλούκι, Ἱστορία, Ἀθήναι 1931, σελ. 37.

2. Γ 362, Ζ 469.

3. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παραδόσεις, Β' ἐν Ἀθήναις 1904, δελ. 604: G. ABBOT, Macedonian Folklore, κεφ. XV, Alexander and Philip, Σ. Π. Κυριακίδου, τὰ σύμβολα ἐν τῇ ἐλληνικῇ λαογραφίᾳ, Λαογραφία IB' 1938-1948 σελ. 518.

4. X 314. Ζ 369. 470.

5. Κ. Γ. Κορρέ, Περὶ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν Κόμμωσιν. Κεφαλόδεσμος, Πλάτων ΚΣΤ, 1974, σελ. 195-196.

πλευρὰς ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ αὐχένος, σχῆμα ἐνθυμίζον τὴν ἀμφί-
φ α λ ο ν κ υ ν ῆ ν¹.

Ἐξαρτήματα τοῦ κεφαλοδέσμου οἱ δοῦλοι καὶ τὰ δούλια, πλάκες ἀργυραῖ, ἐνθυμίζουν τὰς πορπωτὰς παραναθίδας τῶν ἀρχαίων κρῶν. Στεροῦνται ἐπὶ τοῦ κεφαλοδέσμου καὶ συνδέονται διὰ τριῶν ἀλύ-
σεων, κάτωθι τῶν σιαγόνων τοποθετουμένων².

ΖΩΝΑΡΙ ΡΟΥΜΛΟΥΚΙΩΤΙΚΟ

Τὸ νυφιάτικο ἢ καλὸ ζουνάρι, τὸ πουλένιο ζω-
νάρι, κεντημένο ἔμπροσθεν μὲ πούλιες, παρουσιάζει ἀστραπερὴν ὀψιν-
ομοιάζουσαν πρὸς θώρακα λεπιδωτόν³. Τὸ μοναδικὸν αὐτοῦ εἶδος ζω-
ναριοῦ μὲ τίς «πούλιες» πιθανώτατα παρουσιάζει ἀρχαιοτάτην προέ-
λευσιν. Καθὼς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, αἱ ζῶναι τῶν πολεμιστῶν,
ἀποτελοῦσαι τμήμα τοῦ θώρακος, κατεσκευάζοντο ἐξ ἐλασμάτων μεταλ-
λίνων τοποθετουμένων πλησίον ἀλλήλων.

ΘΥΣΑΝΟΙ

Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν πλείστον ἀρχαιολογικῶν θέσεων, ἐν αἷς πρωτί-
τως συγκαταλέγονται αἱ Μυκῆναι⁴, ἡ Μιδέα⁵ καὶ ἡ περιοχή Πυλίας⁶,
ἐπεσημάνθησαν μικροὶ χρυσοὶ θύσανοι ἐνθυμίζοντες τὴν περὶ Ἥρας Ὀμη-
ρικὴν⁷ περιγραφὴν «ζώσατο δὲ ζώνην ἑκατὸν θυσάνους ἀραρυῖαν». Ὁ
Εὐστάθιος⁸, μνημονεύον τὴν φράσιν ταύτην, ἡρμήνευσεν «δῆλον δὲ ὥς

1. E 539. K 77 A 235.

2. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη. ΤΡΙΚΕΡΙ, ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ, ΙΚΑΡΙΑ, Ἀθῆναι 1931 σελ. 55- 65, 74. 5. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη σελ. 49.

3. A. HATZIMIHALI, Greek Costumes and Embroideries from the Museum, Athens 1959 60 σελ. 8.

4. G. KARO, Schachtgräber πίν. 56. S. MARINATOS, Kleidung, σελ. A 12, 28 πίν. A VII e. (1930).

5. A. PERSSON, Dendra, I, 40, 50 II 80.

6. Τὸ ἔργον, 1962, 119, εἰκ. 141. Σλπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1962, σελ. 97, πίν. 99β. Sp. MARINATOS, Kleidung, Archeologia Homérica, σελ. A 12, 18, σελ. πίν. A VIIe. E. BIELEFELD, Schmuck, Archaeologia Homérica, σελ. C 33, 58. Σπ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ ΠΑΕ 1964, πίν. 97 β τοῦ αὐτοῦ, ΠΕΑ 1965, «141γ: Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, Θυσανόεσσα, Κέρνος, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 1. κέξ. C. W. BLEGEN, The Palace of Nestor, III, Princeton 1973, σελ. 120, πίν. 190.

7. Ξ 181. Τὴν αἰγίδα τῆς Ἀθηνᾶς ὡσαύτως κοσμοῦν ἑκατὸν παγχρύσει θύσανοι B 448.

8. Εὐστ. Π., 976, 30 καὶ 252, 8.

κύκλω περὶ τὴν ζώνην ἀπηώρηντο οἱ τοιοῦτοι θύσανοι, ὅποιον δὴ τι καὶ μέχρι νῦν πολλαχοῦ γίνεταί». «Θύσανοι ἤγουν κροσσοί».

Τὴν τοιαύτην ζώνην καὶ μέχρι σήμερον φέρουν αἱ γυναῖκες, ὡς π.χ. εἰς Τρίκερι, Κάρπαθον, Μάνην, Κυκλάδας, Δωδεκάνησα καὶ ἄλλαχοῦ. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ ζουνάρι τοῦ φουστανελλοφόρου καταλήγει καὶ εἰς τὰ δύο τοῦ ἄκρα εἰς θυσάνους¹.

Μνημονευτέα ὡσαύτως ἡ συνήθεια κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς² χρόνους, ὅπως προσάπτεται κατὰ τὸ κάτω ἄκρον τοῦ ἱματίου θυσανωτὸν ὕφασμα, κροσσὸς καλούμενον, νῦν δὲ καλοῦνται τὰ κρόσσια καὶ ἐν Οἰνῇ τοῦ Πόντου κρουσσία. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐπιβιώνει κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τῆς Καραγκούνας, ὅπου πυκνὰ μαῦρα κρόσσια διακοσμοῦν τὸν ποδόγυρον καὶ μακρὰ μαῦρα κρόσσια ἢ φοῦντες τὰ ἄκρα τῶν μανικιῶν.

ΜΟΡΟΕΣΣΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ

Συχνάκις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπαντᾶται ἡ κοκκιδωτή, ἡ λεγομένη μορόεσσα διακόσμησις, ἡ ὁποία ἐκλήθη τοιουτοτρόπως λόγφ ἀκριβῶς τῆς ὁμοιότητός της πρὸς τοὺς κόκκους τοῦ μώρου. Ὁ καθηγητὴς Μαρινᾶτος³, ἀναφερόμενος εἰς τὰ γνωστὰ ἐνώτια τῆς ΥΜ ΙΙΙ ἐποχῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου π.Χ. αἰ. (Μαῦρο Σπῆλαιο) σημειοῖ «Ἡ κοκκιδωτὴ διακόσμησις (travail granulé, granulation), ἡ ὁποία πάντοτε χρησιμοποιεῖται εἰς τὰ ἐνώτια αὐτά, μᾶς καθιστᾷ καταληπτὸν τὸ κοσμητικὸν ἐπίθετον τῶν ἐνωτίων εἰς τὸν Ὅμηρον⁴ μορόεις (κοκκωτός, δηλ. ὅπως τὰ μούρα)».

Ἡ λέξις μορόεσσα δύναται κάλλιον οἰασθῆποτε ἄλλης νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἐπὶ ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν δίσκων τῆς κεφαλῆς, τῶν ἀργυρῶν τεπελικίων (εἰκ. 7), διακόσμησιν. Ἡ ἐργασία εἶναι θαυμασία, δίδει δὲ τὴν εἰκόνα μικρῶν μούρων ἐπικαθημένων τοῦ στρογγύλου δίσκου.

ΑΜΠΡΑΚΑΜΟΙ

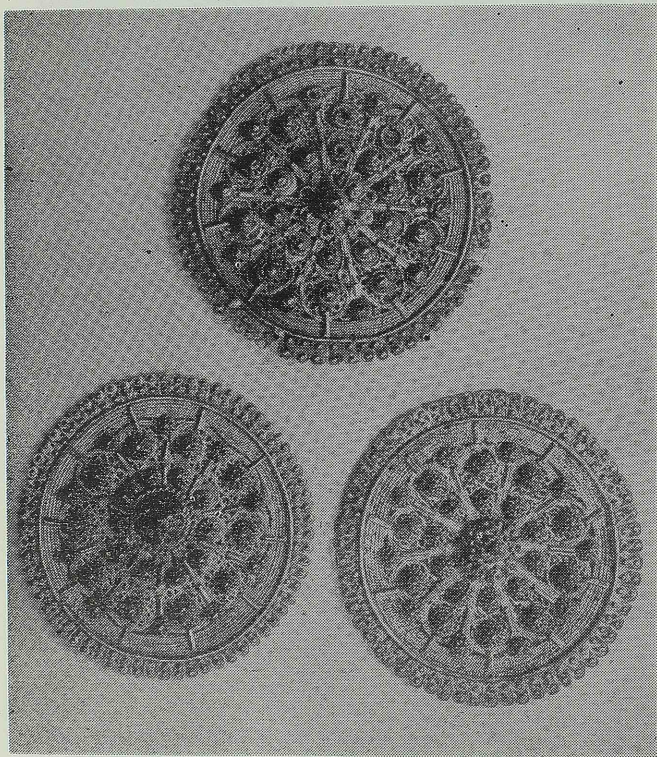
Οἱ «ἀμπράκαμοι» (εἰκ. 8) ἔχουν σχῆμα ρομβοειδὲς συμμετρως (ἀμφι-

1. Δ. Λουκοπούλου, ἔ. ἀ., σελ. 61.

2. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Β Β Π τόμ. 2ος σελ. 48, σημ. 11

3. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ—HIRMER, ἔ. ἀ. σελ. 106 ἀρ. 120.

4. Γ. KOPPE, Τὰ Ὀμηρικὰ ἐνώτια «Πλάτων» ΙΣΤ' (1964) σελ. 31-32. M. ROSENBERG, Geschichte der Goldschmiedekunst auf technischer Grundlage, Granulation, Frankfurt a / M, 1915. R. A., HIGGINS, Greek and Roman Jewellery, London, 1961, σποράδην. E. BIELEFELD, Schmuck, σελ. C 26 σημ. 185 ἐν Archaeologia Homeric, Gottingen 1968:

Εἰκ. 7. Τεπελίκια. 19οῦ αἰ. Συλλογὴ Κ.Γ.Κ.

Εικ. 8. Ἀμπράκαμοι καὶ μποτόνια ἐκ Κρήτης. 19ος αἰ. Συλλογὴ Κ.Γ.Κ.

Εἰκ. 9. Περιδέραιον ἐξ Ἄρσους. Λευκωσία, Κυπριακὸν Μοῦσεῖον (J 100)

κωνικόν) και ἀποτελοῦν τὰς ἀργυρὰς ἢ ἐπιχρύσους ψήφους περιδεραίον ἐκ τῶν ὁποίων ψήφων κρέμαται σταυρός, ἀπαντῶνται δὲ ἐν Κρήτῃ¹, Κύπρῳ καὶ Δωδεκανήσῳ.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀμπρακάμου ὁμοιάζει ἐκπληκτικῶς πρὸς Μινωικὰς καὶ Κυπριακὰς ψήφους τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ τῆς αὐτῆς διακοσμήσεως.

Εἰς Κυπριακὸν περιδέραιον (εἰκ. 9) ἐξ Ἄρσους², τῆς Κυπροαρχαϊκῆς I περιόδου (7ου-6ου αἰ.), ἐκτιθέμενον εἰς τὸ Κυπριακὸν Μουσεῖον (J 100), παρουσιάζονται αἱ αὐταὶ ρομβοειδεῖς ψήφοι.

Ὡς εἶναι γνωστὸν, οἱ χωρικοὶ συχνάκις ἔφεραν εἰς τοὺς χρυσοῦς ἢ κουγινομετρίδες τῆς ἐποχῆς ἀρχαῖα ἀντικείμενα διὰ τὰ ἀνταλλάξουν μὲ νώτερα κοσμήματα. Καὶ «οἱ συλλέκτες ἔβρισκαν συχνὰ πολύτιμα νομίσματα στὶς κοτσίδες τῶν ἀρβανοτοκόριτσων»³ ... Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὅτι εἰς πλείστα μέρη, π.χ. εἰς Κύπρον, ἐξήρτων ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀλυσιδωτὰ κοσμήματα, τὰς λεγομένας σπλίγγας⁴, τοῦ στήθους, πολυτίμους λίθους ἐξ ἀρχαίων Κυπριακῶν περιδεραιῶν προερχομένους.

Εἰς τὸν λόγον τοῦτον, κατὰ τὴν γνώμην μου, θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἀντιγραφὴ καὶ μίμησις πλείστων ὅσων σχημάτων καὶ διακοσμητικῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιβιοῦν. Πολλαχοῦ οἱ χωρικοί, πιστεύοντες ὅτι κρύπτονται θησαυροὶ ὑπο τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἢ ἀγάλματα εἶτε ὅτι εὐρίσκονται ἐντὸς αὐτῶν, ἐπεχείρησαν ἀνασκαφὰς ἢ κατέστρεψαν αὐτὰ καὶ ἐπέφεραν μεγάλας ζημίας.

Ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν ὁ θαυμασμὸς λόγῳ τῆς παλαιότητος ἀντικειμένου τινὸς καὶ ἐκ τοῦ θαυμασμοῦ τούτου ἐγεννᾶτο ἡ μίμησις⁵. Τοῦτο παρετηρήθη ἤδη παλαιόθεν, ἡ δὲ περιγραφὴ τοῦ περιηγητοῦ Πανσανίου (περὶ τὸ 160 μ.Χ.) γέμει περιγραφῶν τοιούτων «θαυμαστῶν ἔργων». Ὁ Ἕλληνικὸς λαός, ἄλλωστε, παρουσιάζει συχνάκις παραδείγματα ἐπιμόνου διατηρήσεως κειμηλίων, ἔτι δὲ ἀρχαίων ἰδεῶν καὶ παραστάσεων.

1. Εὐαγγ. Φραγκάκι, ἔ. ἀ., σελ. 95 εἰκ. 120, 123 (5).

2. Α. PIERIDES, Jewellery in the Cyprus Museum, Nicosia 1971 σελ. 27-28, πίν.15.

3. D. E. CLARKE, Travels in various countries of Europe, Asia and Africa. London, 1813, σελ. 353 Θ. Ν. Φιλαδελφῶς, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1400-1800). Ἐν Ἀθήναις 1902 τ. Γ', σελ. 28-29 Κ. Σίμοπούλου, Ξένοι ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα 1700-1800, τ. Β', Ἀθήνα 1973 σελ. 293.

4. Ἀγγ. ΠΙΕΡΙΔΟΥ, Δείγματα Νεώτερης Κυπριακῆς Ἀργυροχοΐας, σελ. 236, Κυπριακαὶ Σπουδαί, Τόμος ΚΖ' Ἐν Λεωκωσίᾳ 1963, σελ. 236.

5. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τελέσματα. Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, Τόμ. Α' σελ. 49, Ἐν Ἀθήναις 1920.

Πασίγνωστοι εἶναι ἐν Κρήτῃ αἱ λεγόμεναι γ α λ ό π ε τ ρ ε ς αἱ εὐρίσκόμεναι ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ ὑπὸ τῶν γυναικῶν φορούμεναι ὡς ἔχουσαι θαυματουργοὺς ιδιότητας¹. Πρόκειται περὶ Μινωικῶν σφραγιδολίθων, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιήθησαν ἤδη κατὰ τοὺς μεταμινωικοὺς χρόνους ὡς talisman (τῆς λέξεως προερχομένης ἐκ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως τέλεσμα)².

Σ Α Β Α Τ Ι

Πολλὰ ἐκ τῶν ἀργυρῶν ἀντικειμένων τῆς Λαϊκῆς Τέχνης ἦτοι πόρπες, ζῶνες, χαϊμαλιά, παλάσκες, καλαμάρια, τάσια, ὅπλα ἔχουν διακοσμηθῇ μὲ τὸ λεγόμενο σαβάτι. Τὸ σαβάτι ἐνθυμίζει ἐκπληκτικῶς μίαν παλαιότεραν τεχνικὴν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους διεκόσμησε πλείστα ὅσα ἔργα τέχνης. Πρόκειται περὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ niello, τῆς ὁποίας ἀληθῆ ἀριστουργήματα, ἐγχειρίδια, ποτήρια, κύπελλα, προέρχονται ἰδίᾳ ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Μυκητῶν, Πυλίας, Βόλου κ.ἄ. Τὸ niello³ ἀποτελεῖ μέλαιναν ὕλην σχηματιζομένην ἐξ ὀξειδίων ἀργύρου κυρίως καὶ ἄλλων στοιχείων, χρησιμεύει δὲ ὡς ἔδαφος ἢ ὡς συμπλήρωμα εἰς λεπτομερείας εἰκόνων.

Τὸ σαβάτι, ἀντιστοίχως, εἶναι εἶδος μαύρου σμάλτου, τὸ ὅποιον κατεσκεύαζον ἀναμειγνύοντες εἰς διαφόρους ἀναλογίας ἄργυρον, μόλυβδον, χαλκὸν καὶ κηρίον ἐκ θεοῦ⁴.

Μὲ τὴν μαλακὴν ταύτην μᾶζαν, τὴν ὁποίαν προηγουμένως ἔψηναν καὶ ἐλείαναν, ἐπλήρωνον τὸ σχέδιον τὸ ὅποιον εἶχε χαραχθῇ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀργυρᾶς πλακὸς τὴν ὁποίαν ἤθελαν νὰ διακοσμήσουν.

Τὴν τεχνικὴν αὐτὴν ἀπαντῶμεν ἰδίᾳ εἰς Ἡπειρον ἀλλὰ καὶ εἰς Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, δηλαδὴ περιοχὰς ἐκ τῶν ὁποίων κατ' ἐξοχὴν προέρχονται πόρπες, καλαμάρια, παλάσκες, τάσια κλπ.

ΣΥΡΜΑΤΕΡΗ ΤΕΧΝΙΚΗ

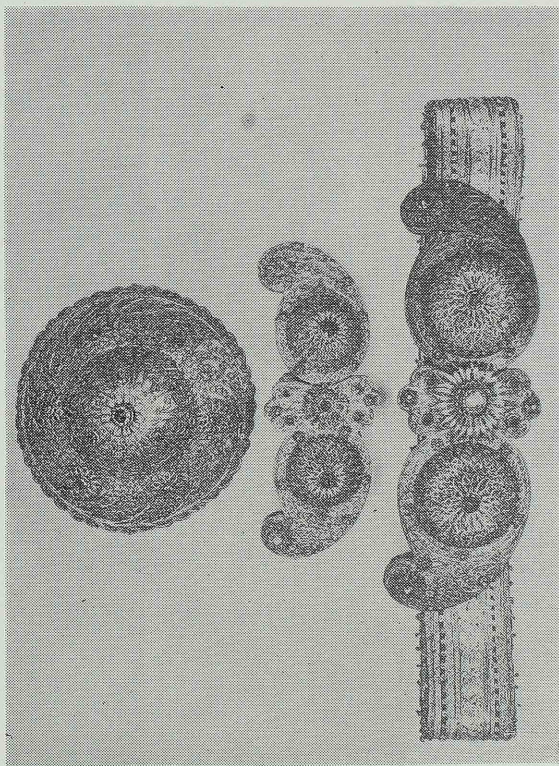
Καὶ ἡ λεγομένη συρματέϊνη ἢ συρματερὴ (εἰκ. 10) (filigrée) τεχνικὴ, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἔδωκεν ἔξοχα παραδείγματα τέχνης, συνεχίζεται καὶ ἀνθεῖ κατὰ ἐξοχὴν εἰς τὴν ΒΔ. Μακεδονίαν,

1. J. LAWSON, Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion, New York, 1964. ED. ECCLES, BSA 40, 1939-40, σελ. 43-44. V. E. G. KENNA, The Cretan Talismanic Stone in the Late Minoan Age, Lund 1969.

2. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τέλεσματα, Λαογραφικὰ Σύμμικτα σελ. 49.

3. A. A. Moss, Niello, Studies in Conservation 1953 I, σελ. 49-62. H. J. Plenderleith, The Conservation of Antiquities and Works of Art, London 1969, σελ. 220-2.

4. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἑλληνικὴ Ἀργυροχοικὴ Τέχνη. Νέα Ἑστία 14, 1933, τ. Χριστουγεννιάτικο, σελ. 11-15.

Εικ. 10. Πόρπαι και τεπελίκι συρματερής τεχνικής Συλλογή Κ.Γ.Κ.

ιδίᾳ δὲ εἰς τὰς πόλεις Μοναστήριον, Μεγάροβον, Κρούσοβον, Νέβεσκαν ὡς καὶ εἰς Καλαρρύτας τῆς Νοτίου Ἡπείρου.

Ὁ καθηγητὴς Κεραμόπουλλος¹ εὐρίσκει ὁμοιότητα τῶν κοσμημάτων τούτων πρὸς τὰ εὐρήματα τῆς ἀρχαϊκῆς νεκροπόλεως τοῦ Trebeniste (6ος αἰ. π.Χ.) πλησίον τῆς λίμνης Ἀχρίδος. Αἱ πόρπαι τῆς περιοχῆς, τεράστιαι εἰς μέγεθος ἀποτελοῦνται ἐκ λεπτοτάτων ἀργυρῶν συρμάτων, τὰ ὅποια ἐσχηματίζοντο ἀφοῦ ἐχύνετο ἄργυρος εἰς τὸν λεγόμενον σύρτην, πλάκα ἐκ μετάλλου ἔχουσαν ὅπας διαφόρου μεγέθους διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ὁ ἄργυρος διὰ τὴν σχηματίσιν σύρματα διαφόρου πάχους. Τὰ σύρματα κατόπιν συνεκολλῶντο καὶ ἐσχηματίζοντο ἐξαιρετικῶς περίτεχνα διακοσμητικὰ σχήματα.

ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΑ

Τὰ ξυλόγλυπτα βασικῶς διακρίνονται εἰς τὰ πελεκητά, ἐκεῖνα δηλ. τὰ ὅποια κατασκευάζουν δι' οἰκιακὴν χρῆσιν καὶ τὰ ὅποια συνήθως εἶναι ἀδιακόσμητα, καὶ εἰς τὰ σκαλιστὰ - κεντητά², τὰ ὅποια μᾶς παρουσιάζουν ἓνα ὁλόκληρον κόσμον ἀπηχοῦντα παλαιᾶς δοξασίας καὶ συμβολισμούς.

Εἰς αὐτὰ δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ τὸν συντηρητισμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν παμπάλαιων σχεδίων καὶ σχημάτων τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνονται ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἐπιβιοῦν πιστοποιοῦνται τὴν ἐμμονὴν εἰς τὴν παράδοσιν, τὴν προαιωνίαν τάσιν τῆς φυλῆς πρὸς τὸ ὥραϊον ἀκόμη καὶ διὰ τὰ καθημερινὰ ἀντικείμενα.

Εἰς τὰ κεντητὰ-σκαλιστὰ ἢ πλουμιστὰ τὰ σχέδια σκαλίζουν καὶ πλουμίζουν μὲ τὸ μαχαίρι ἢ κοπίδι, λεπτὸ μαχαίρι. Πλουμιστὰ εἶναι πλεῖστα ὅσα ἀντικείμενα ὡς οἱ ρόκες ἢ φοῦρκες. Οἱ σφόνδυλοι ἢ σφοντύλια, οἱ ἀγκλίτσες, οἱ κοῦπες ἢ τὰ τάσια, τὰ σφραγιστερά.

Εἰς τὰ ξυλόγλυπτα³ ἀπαντῶνται διακοσμητικὰ θέματα ὅλων τῶν ἐπο-

Π. ΖΩΡΑ, Κεντήματα καὶ Κοσμήματα τῆς ἐλληνικῆς Φορεσιᾶς, Ἀθήνα 1966 σελ. 19. Μ. ΜΠΟΤΣΑΡΗ, Ἡ ἐλληνικὴ Ἀργυροχοΐα καὶ τὸ σαβᾶτι, Ζυγὸς 7, 1974, σελ. 80-102.

1. A E 1927 28, σελ. 66.

2. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Σαρακατσάνοι, Τόμ. Α'. Μέρ. Β' Ἀθήνα 1957, σελ. 353.

3. Ang. HADJIMICHALI, La Sculpture sur bois, II, Collection de l' Hellénisme Contemporain, Athènes 1950, σελ. 53. G. A. SOTIRIOU, La Sculpture sur bois dans l' art byzantin, «Mélanges Charles DIEHL», Paris 1930 σελ. 171-180- Ang. HATZIMICHALI, Art populaire Grec. Skyros. Athènes, 1925. Ang. HATZIMICHALI, La Maison Grecque, I, Collection de l' Hellénisme Contemporain, Athènes 1949.

χών ἀπὸ τῆς Νεολιθικῆς καὶ τῆς Ἀρχαϊκῆς ἕως τῆς Βυζαντινῆς, τὰ περισσότερα παρουσιάζουν γεωμετρικὸν διάκοσμον ἀπλούστερον ἢ συνθετώτερον ἀναλόγων τῆς διακοσμητικῆς διαθέσεως τοῦ σκαλιστοῦ. Τὸν πλουσιώτερον διάκοσμον παρουσιάζουν οἱ ρόκες, τὰ σφοντύλια καὶ οἱ γκλίτσες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα ἀπαντῶνται καὶ ζωομορφικαὶ παραστάσεις, παραστάσεις ἀγίων, σταυροί, πτηνά.

Συχνάκις, ἰδίᾳ εἰς τὰ ξυλόγλυπτα τῶν Σαρακατσάνων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα ξυλόγλυπτα, παριστᾶται ὁ ὄφις, κατάλοιπον¹ παλαιῶν δοξασιῶν ἐνθυμιζουσῶν τὴν ὀφιολατρείαν ἐν Μινωικῇ Κρίτῃ, τὰ ἐκ φαγεντιανῆς εἰδώλια τῆς θεᾶς τῶν Ὁφειων, τὸν οἰκουρὸν ὄφιν τῆς Ἀκροπόλεως, ιδέας ἐπιβιούσας καὶ σήμερον, ὡς γνωστόν, μὲ τὸ «καλὸ στοιχεῖον» τοῦ σπιτιοῦ. Οὕτως ὁ ὄφις μεταβάλλεται εἰς ἀγαθοποιὸν στοιχεῖον καὶ προστατεύοντα δαίμονα.

ΜΟΤΙΒΑ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΩΝ

Θέματα ἀρχαιοτάτης καταγωγῆς, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται ἐπὶ τῶν λαϊκῶν ξυλογλύπτων εἶναι τὰ ἑξῆς:

Σπεῖραι ἀπλαῖ καὶ ἀμφίστροφοι, πλοχοί, ἀστράγαλοι, μαιανδρο εἰδη κυμάτια (δοντάκια), ρόδακες, λογχοειδῆ φύλλα, λυροειδῆ κοσμήματα, κύκλοι, ἡμικύκλια, πεταλοειδῆ, καρδιόσχημα, φολιδωτά, σχινοειδῆ, ὀφιοειδῆ, ἀνθεμοειδῆ σχήματα, τετράγωνα, τρίγωνα, ὀρθογώνια, ρόμβοι ἀβακωτόν, (ζατρίκιον).

Πτηνά, ἰδίᾳ περιστεραι καὶ μετὰ αὐτῶν γυναικεία μορφή (ἐνθυμίζουσα τὴν θεάν τῶν περιστερῶν ἐν Μινωικῇ Κρίτῃ).

Ἐν Κρίτῃ εὐρέθησαν τὰ ὑπὸ τοῦ Evans² κληθέντα Snake Tubes or Cylinders. Πρόκειται περὶ σωληνοειδῶν ἀγγείων μετ' ἀναρριχωμένων ὄφειων διαμορφωθέντων εἰς διακοσμητικὰ θέματα.

Τὸ αὐτο θέμα ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὴν διακόσμησιν ξυλογλύπτων ἀντικειμένων³. Αἱ ρόκες συχνάκις φέρουν κυματιστὰς ταινίας πλαισιούσας τὸ στέλεχος καὶ ἐνθυμιζούσας παρομοίας διατρήτους ὀφιοειδεῖς διακοσμήσεις Μινωικῶν ἀγγείων.

Δικέφαλος ἄνευ οὐρᾶς ὄφις ἀπαντᾷ ὡσαύτως ἐπὶ γυναικείων κρητι-

1. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Τὸ φίδι. Λαογραφία Τόμ. Γ 1911 σελ. 478-486. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικὰ Σύμμεκτα, τόδ. Β' σελ. 56-59. Α. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Σαρακατσάνοι, Τόμ. Α', μερ. Β' σελ. 404.

2. Α. EVANS, The Palace of Minos, Vol. IV part I, London, 1935 σελ. 141 εἰκ. 110. Μ. Ρ. NILSSON, Minoan and Mycenaean Religion², Lund 1951, σελ. 82, 316 κ.ἑξ.

3. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Σαρακατσάνοι, Τόμ. Α' μερ. Β' σελ. 374.

κῶν δακτυλίων· ὁ δακτύλιος ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ μνηστήρος εἰς τὴν μελλόνυμφον¹ καὶ ὠνομάζετο δαχτύλιδος².

ΓΟΡΓΟΝΕΣ

Ἐκ τῶν προφιλεστέρων καὶ γραφικωτέρων θεμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Τέχνης ὑπῆρξεν ἡ Γοργόνα³, τῆς ὁποίας ἡ μορφή διεκόσμησεν πλείστα ὅσα ξυλόγλυπτα ἐν οἷς τέμπλα, κασέλλες, ἀκρόπρωρα ἀλλὰ καὶ τοιχογραφίας, παλάσκες κλπ.

Τὰ πρότυπα τῶν Γοργόνων ἀνάγονται εἰς χρόνους ἀπωτάτους ἐν τῇ Τέχνῃ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐκ ταύτης τὴν παρέλαβεν ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη καὶ τὴν μετέδωσε πιθανώτατα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Κατὰ τὸν Ν. ΠΟΛΙΤΗΝ⁴, ἡ νεοελληνικὴ Γοργόνα προῆλθεν ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν περὶ Γοργόνων καὶ Σειρήνων μύθων, ὑποστάντων μεταβολὰς τινάς. Τὸ προσωπον τῆς Γοργόνας ἐπιφέρει θάνατον, ὥς τὸ τῆς Μεδοῦσης τὴν ἀπολίθωσιν, ἐνῶ αἱ τρίχες τῆς κόμης αὐτῆς περατοῦνται εἰς κεφαλὰς ὄφεων κατ' ἀνάμνησιν τῶν Γοργόνων τοῦ ἀρχαίου μύθου. Χαρακτήρ δὲ τῆς Γοργόνας ἐκ τῶν μύθων τῶν Σειρήνων εἰλημμένος εἶναι τὸ ἡδὺ ἄσμα αὐτῆς.

Ὁ συνηθέστερος εἰκονικὸς τόπος τῆς Γοργόνας ἐχοῦσης ἡνωρθωμένους ἐκατέρωθεν τοὺς ἰχθυοειδεῖς πόδας ἐπλάσθη, ὥς ἀπέδειξεν ὁ Ν. Πολίτης, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἀρχαίων παραστάσεων τῆς Σκύλλης.

Ἡ παρουσία τῆς Γοργόνας εἰς τὸ κέντρον ἐνίοτε τοῦ τέμπλου εἴτε εἰς τὰς κασέλλας καὶ εἰς τὰ ἀκρόπρωρα πλοίων θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς στοιχεῖον προστατεύον καὶ φυλάττον ἀπὸ κάθε κακόν.

Ὡς ἀκριβῶς ὁ ὄφεις εἰς τοὺς Σαρακατσάνους μεταβάλλεται ἀπὸ ἐχθοροῦ εἰς ἀγαθοποιὸν δαίμονα, καθ' ὅμοιον τρόπον εἰς τοὺς πλείστους τῶν μύθων καὶ ἡ Γοργόνα — ἡ ὁποία κατὰ τὴν παράδοσιν εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου — βυθίζουσα τὰ πλοῖα, ὅταν μάθῃ ὅτι ὁ ἀδελφός τῆς ἀπέ-

1. Ἄννης Ἀποστολάκη, ΑΕ 1942-1944 σελ. 89.

2. Εὐαγγ. Φραγκάκι, Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Κρήτης II, Ἀθήνα 1960 σελ. 92.

3. Π. ΖΩΡΑ, Ἡ Γοργόνα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Λαϊκὴν Τέχνην, Παρνασσός Β', 1960, Ἀθήναι 1960, σελ. 346 κ. ἐξ. Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ, «Γοργεῖη κεφαλὴ», Ἀθήναι 1970. J. C. LAWSON, Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion, New York, 1964, σελ. 184.

4. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παραδόσεις, ἐν Ἀθήναις 1904, Β' σελ. 1164 - 1211.

Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Παραδόσεις Ἐν Ἀθήναις 1904 Α' σελ. 307, ἀρ. 551.

Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφία Γ' 1911 σελ. 171-80, Ἡ Γοργόνα τῆς Ἀτταλείας.

θανε— μεταβάλλεται από καταστροφικού εις φυλακτήριον¹ στοιχείον, εις μορφήν γνησίως ελληνικήν, επηρεάσασα τήν φαντασίαν λαϊκῶν ζωγράφων (Θεόφιλος) καὶ συγγραφέων (Μυριβήλης, Παναγιά, ἢ Γοργόνα).

ΜΟΡΦΑΙ ΑΝΤΙ ΚΙΟΝΩΝ

Μορφαὶ ὁλόγλυφοι ἀγγέλων, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν ὡς βάσεις —ὑποστηρίγματα ἀμβώνων ἀποτελοῦν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, ἐνθυμίζουν δὲ λύσεις αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς τὴν ἀρχαιότητα διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἀντὶ κίωνων γυναικείων (Καρυάτιδες) ἢ ἀνδρικῶν μορφῶν (Μουσεῖον Κορίνθου).

Ἀνάλογοι μορφαὶ ἀπαντῶνται εἰς ἀγίαν Παρασκευὴν Κλεινοβοῦ εἰς Μέτσοβον, εἰς Καστανιάν, Τσαριτσάνην κ.ά.²

ΚΥΠΡΟΣ

Καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικωτάτην Κύπρον πολλὰ ἔχει νὰ παρατηρήσῃ τις τὰ ὁποῖα καταπεῖθουν ὅτι ὅλαι αἱ μορφαὶ Τέχνης καὶ ἐκεῖ μαρτυροῦν ἐλληνικὴν καταγωγὴν.

Ὁ βοσκὸς σκαλίζει διακοσμητικὰ μοτίβα εἰς τὴν μακρὰν μετὰ σιδηρᾶς λαβῆς γκλίτσαν, τὴν λεγομένην κυπῶδιον (πρόκειται περὶ τῆς Ὀμηρικῆς λέξεως ὠκύπους, γοργοπόδαρος).

Τὰ ξυλόγλυπτα παρουσιάζουν μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ γέμουν γεωμετρικῶν καὶ ζωγραφικῶν παραστάσεων³.

Οἱ τσέστοι⁴, ψάθινοι δίσκοι κατεσκευασμένοι διὰ νὰ τρώγουν ἐντὸς αὐτῶν οἱ χωρικοί, ἀλλὰ καὶ ὡς διακοσμητικὰ στοιχεῖα χρησιμεύοντες, ἀποτελοῦν μίμησιν εἰς τὸ σχῆμα ἀρχαίων πηλίνων πινακίων.

Πολλὰ κεντήματα ἐπαναλαμβάνουν μοτίβα εἰλημμένα ἐξ ἀγγείων εὐρεθέντων εἰς ἀνασκαφὰς συνήθως μὴ ἐπισήμους ... Ἄς μὴ λησμονώμεν ὅτι παλαιόθεν, ἔργα τέχνης, ὡς ἀγγεῖα, κοσμήματα εὐρισκόμενα εἰς τάφους παλαιούς, ἐγένοντο ἀντικείμενα θαυμασμοῦ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωξαν τὴν μίμησιν αὐτῶν. Ἐκ παραδόσεων καὶ περιγρα-

1. W. DEONNA, *Le symbolisme de l'oeil*. Paris, 1965, σελ. 178, 180 3, ἐνθα τὸ γοργόνειον φυλακτήριον καὶ ἀποτρεπτικόν, θεωρεῖται ὅτι καταπολεμᾷ τὸ κακὸν ἐκ τῆς δυνάμεως τὴν ὁποίαν ὡς SACRUM ἐνέχει. Πβλ. Κ. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΝ, ΑΕ 1927 1928 σελ. 135.

2. Κ. ΜΑΚΡΗ, Τσαριτσάνη, Ἀθήναι 1967 σελ. 28.

3. Ἀ. ΤΑΡΣΟΥΛΗ, ΚΥΠΡΟΣ, Τόμ. Α' σελ. 200-206, 215 Ἀθήναι 1955, σελ. 215.

4. Ἀ. ΤΑΡΣΟΥΛΗ, ΚΥΠΡΟΣ, Τόμ. Α' σελ. 215 (τσέστοι).

φῶν περιγητῶν¹ γνωρίζομεν ὅτι Κύπριοι χωρικοὶ ἔφερον εἰς τοὺς Κυπρίους κουγιουμτζήδες ἀρχαῖα κοσμήματα —εὐρισκόμενα προφανῶς εἰς τάφους— διὰ νὰ τὰ ἀνταλλάξουν μὲ κοσμήματα καινουργῆ. Οἱ χρυσικοί², οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο οὕτω παρ' ὅλον ὅτι σχεδὸν οὐδέποτε εἰργάζοντο τὸν χρυσὸν ἀλλὰ τὸν ἄργυρον, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπηρεάζωνται ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Τέχνης, δὲν θὰ πρέπει δὲ νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ τάσις μιμήσεως ...

Πάντοτε ἐθαυμάζοντο τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων εἴτε κτήρια ἦσαν εἴτε ἔργα τέχνης³. Οὕτω καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐθεώρουν ὡς ὑπεράνθρωπα καὶ θαυμαστά ἔργα τὰ παλαιότερα τεῖχη (Κυκλώπεια)⁴.

Ὅπως δὴποτε ὅμως ἡ μίμησις δὲν ἐγένετο κατὰ τρόπον μηχανικὸν καὶ ἀπρόσωπον. Ἡ λαϊκὴ ψυχὴ τοῦ ἀνωνύμου τεχνίτου προσέθετε στοιχεῖα νέα, προερχόμενα ἐνίοτε ἐκ διαφόρου αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως ἢ καὶ νέων συνθηκῶν ζωῆς, πάντοτε ὅμως ἔμενε πιστὸς εἰς τὴν παράδοσιν συναισθανόμενος ἴσως ὅτι ἡ τέχνη του, ἡ λαϊκὴ τέχνη, ἀνῆκεν εἰς τὸ αὐτὸ δένδρον τοῦ ὁποίου αἱ ρίζαι κατήρχοντο εἰς ἐποχὰς λίαν ἀπομεμακρυσμένας, πολὺ πέρα τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν κοσμογονικὴν ἐποχὴν τοῦ μύθου.

Ἐκτοτε ἡ ρίζα ἀπλοῦται, περνᾷ ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ὅλα τὰ στάδια καὶ συνεχιζεται, συνεχῶς ἀνανεουμένη καὶ λαμβάνουσα νέαν δύναμιν ἀπὸ Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, διὰ τῆς Βυζαντινῆς εἰς τὴν «σύγχρονον» Λαϊκὴν Τέχνην.

1. CLARKE, Travels in various countries of Europe, Asia and Africa. London, 1813 σελ. 352.

2. Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἡ Λαϊκὴ Τέχνη τῆς Κύπρου. Νέα Ἑστία Χρυστ. 1954 σελ. 226.

Ἀγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Ἡ Λαϊκὴ Τέχνη τῆς Κύπρου. Νέα Ἑστία Χρυστ. 1954 σελ. 510-512.

3. Ν. ΠΟΛΙΤΟΥ. Παραδόσεις, Τόμ. 20 σ. 770.

4. W. Roschers Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie, II, στ. 1687.